

5. Кримінальний процес : підручник / за заг. ред. В.В. Коваленка, Л.Д. Удалової, Д.П. Письменного. Київ : Центр учбової літератури, 2013. 544 с.
6. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон від 13 квітня 2012 р. № 4651–VI. Відомості Верховної Ради України. 2013. № № 9–13. Ст. 88. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.
7. Про запобігання корупції : Закон України від 14 жовтня 2014 р. № 1700–VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 49. Ст. 2056. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18>.
8. Пчеліна О.В. Криміналістичне забезпечення встановлення характеру та розміру шкоди, завданої економічним злочином. *Право і безпека*. 2011. №1. С. 183–187.
9. Віденко Є.В. Цивільний позов у кримінальному провадженні України як «інструмент» захисту прав потерпілого. *Порівняльно-аналітичне право*. 2014. № 5. С. 368–370. URL: http://www.pap.in.ua/5_2014/110.pdf.
10. Цивільний кодекс України : Закон від 16 січня 2003 р. № 435–IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № № 40–44. Ст. 356. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/435-15>.
11. Про судову практику в справах про відшкодування моральної (немайнової) шкоди : постанова Пленуму Верховного Суду України від 31 березня 1995 р. № 4. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=v0004700-95>.
12. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції : міжнародний документ від 31 жовтня 2003 р., ратифіковано із заявами Законом № 251–V від 18 жовтня 2006 р., ВВР, 2006, № 50, ст. 496. *Відомості Верховної Ради України*. 2007. № 49. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_c16.
13. Татарин І.І. Забезпечення відшкодування шкоди, заподіяної кримінальним правопорушенням, на досудовому розслідуванні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Львів, 2015. 20 с.
14. Про Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів : Закон України від 10 листопада 2015 р. № 772–VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 1. Ст. 2. URL: <https://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/772-19/print1489058007718601>.
15. Міжнародні правові акти та законодавство окремих країн про корупцію / упоряд. : М.І. Камлик та ін. ; за ред. Б.В. Романюка, М.І. Камлика. Київ, 1999. С. 70.

УДК 343.9

DOI <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2020.2.41>

ПЧЕЛІНА О.В.

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ТЕХНІКИ

У статті наголошено на необхідності переглянути наукові підходи до структуривання криміналістичної науки для максимального приближення її теоретичних розробок до практичних потреб правоохоронних органів і судово-експертних установ, а також забезпечення ефективного вирішення основного та спеціальних завдань криміналістики. З'ясовано, що найменше уваги нині приділяється впорядкуванню та розвитку такого розділу криміналістики, як криміналістична техніка, унаслідок чого чимало криміналістичних рекомендацій є застарілими та не відповідають фактичному техніко-криміналістичному забезпеченню правоохоронної та експертно-криміналістичної діяльності, а також досягненням науки і техніки. Здійснено аналіз сучасного стану системи криміналістичної техніки як розділу науки криміналістики, визначено перспективні напрями її розвитку. Констатовано, що напрацювання та досягнення криміналістичної техніки мають велике, особливо

© ПЧЕЛІНА О.В. – доктор юридичних наук, доцент, доцент кафедри кримінального процесу та організації досудового слідства факультету № 1 (Харківський національний університет внутрішніх справ)

практичне, значення як для оперативних працівників, слідчих (детективів), інспекторів-криміналістів, слідчих суддів (суду), захисників, так і для судових експертів. Встановлено, що сучасний стан вітчизняної криміналістичної техніки характеризується незадовільно, оскільки чимало її напрацювань залишилися на рівні досягнень «радянської науки». Зазначено, що має місце ситуація, коли окремі практичні підрозділи оснащені та використовують у своїй діяльності сучасні технічні засоби, зокрема ті, які були надані в рамках міжнародного співробітництва, а у криміналістичній техніці як розділі криміналістики відсутні будь-які рекомендації щодо способів застосування таких засобів у процесі кримінального провадження та судово-експертної діяльності. Встановлено, що фактичне техніко-криміналістичне забезпечення діяльності правоохоронних органів і судово-експертних установ перебуває на вищому рівні, аніж відповідні наукові розробки вітчизняної криміналістичної науки. Запропоновано змінити структуру криміналістичної техніки; оновити та вдосконалити криміналістичні технічні засоби, методи й алгоритм збирання та дослідження слідів кримінальних правопорушень; розробити криміналістичні рекомендації стосовно використання сучасних методів і засобів збирання та дослідження слідів злочину у кримінальному провадженні.

Ключові слова: *криміналістична техніка, розділ криміналістики, криміналістичні технічні засоби, криміналістичні рекомендації, збирання та дослідження слідів кримінального правопорушення, шляхи розвитку.*

In the article, it has been emphasized the need to review scientific approaches to the structuring of forensic science in order to bring its theoretical developments as close as possible to the practical needs of law enforcement agencies and forensic institutions, as well as to ensure effective solutions to basic and special problems of forensic science. It has been found that the least attention is paid to the regulation and development of such a section of forensics as forensic technique, as a result of which many forensic recommendations are outdated and do not correspond to the actual forensic support of law enforcement and forensic science, as well as achievements. The analysis of the current state of the system of forensic technique as a branch of forensic science has been carried out and the perspective directions of its development have been determined. It has been stated that the development and achievements of forensic techniques are important and especially practical for both operatives, investigators (detectives), forensic inspectors, investigating judges (courts), defense attorneys, and forensic experts. It has been established that the current state of domestic forensic technique is characterized by unsatisfactory. It has been noted that there is a situation when some practical units are equipped and use modern technical means, in particular, which were provided in the framework of international cooperation, and in forensic technique as a section of forensic science there are no recommendations on how to use such tools in criminal proceedings and forensic activities. It has been established that the actual technical and forensic support of law enforcement agencies and forensic institutions is at a higher level than the corresponding scientific developments of domestic forensic science. It has been proposed to change the structure of forensic equipment; update and improve forensic technical means, methods and algorithm for collecting and investigating traces of criminal offenses; develop forensic recommendations for the use of modern methods and means of collecting and investigating traces of crime in criminal proceedings.

Key words: *forensic technique, section of forensics, forensic technical means, forensic recommendations, collection and research of traces of criminal offense, ways of development.*

Вступ. У будь-якому суспільстві незалежно від рівня його розвитку трапляється вчинення протиправних діянь, зокрема високої суспільної небезпеки. З метою запобігання таким, своєчасного виявлення, повного, об'єктивного та всебічного розслідування держава в особі відповідних правоохоронних органів здійснює досудове розслідування кримінальних правопорушень. Щоб підвищити ефективність кримінального провадження й облегшити діяльність правоохоронних органів, наука розробляє відповідні технічні засоби, тактичні прийоми та рекомендації стосовно

способів виявлення, фіксації, вилучення, дослідження, оцінки та використання доказів. Зокрема, такі прикладні знання розробляються та вдосконалюються криміналістичною наукою. Ось чому вбачається актуальним питання про необхідність перегляду підходів до її структурування для максимального приближення її теоретичних розробок до практичних потреб правоохоронних органів і судово-експертних установ, а також забезпечення ефективного вирішення основного та спеціальних завдань криміналістики [1, с. 48].

Питання про систематизацію криміналістичних знань, стан і тенденції розвитку як структури криміналістики, так і окремих її розділів (підрозділів) досліджували у своїх працях такі вчені, як: Р.С. Белкін, О.М. Васильєв, А.Ф. Волобуєв, О.Ю. Головін, В.Г. Гончаренко, М.В. Даншин, О.О. Ейсман, В.А. Журавель, В.О. Коновалова, В.Є. Корноухов, С.П. Лапта, В.О. Образцов, Р.Л. Степанюк, В.В. Тищенко, В.Ю. Шепітько, М.П. Яблоков та інші. Проте, незважаючи на велику кількість наукових напрацювань, проблема систематизації криміналістичної науки досі залишається невирішеною. Навіть більше, наявність плюралізму думок з окресленої проблематики призводить до плутанини під час віднесення окремих криміналістичних учень до того чи іншого розділу криміналістики. Така ситуація призводить до складнощів, зумовлених відсутністю уніфікованого підходу до визначення системи криміналістики та її структурних елементів, як в освітньому процесі, під час викладання навчальної дисципліни «Криміналістика», так і у практичній діяльності правоохоронних і судових органів, суб'єктів, які надають правову допомогу, та судових експертів. Найменше уваги нині приділяється впорядкуванню та розвитку такого розділу криміналістики, як криміналістична техніка, унаслідок чого чимало криміналістичних рекомендацій застаріли та не відповідають фактичному техніко-криміналістичному забезпеченню правоохоронної та експертно-криміналістичної діяльності, а також досягненням науки і техніки.

Постановка завдання. Мета статті – здійснення аналізу сучасного стану системи криміналістичної техніки як розділу науки криміналістики, визначення перспективних напрямів її розвитку.

Результати дослідження. Криміналістика як наука розвивалася поступово. Причому на такий розвиток безпосередньо впливали стан науково-технічного прогресу, реформування кримінального та кримінального процесуального законодавства, а також реформування системи судових, правоохоронних органів і судово-експертних установ. Тому цілком логічним є те, що структура криміналістичної науки впродовж свого становлення та розвитку дещо видозмінювалася. Як зазначає щодо цього В.А. Журавель, об'єктивні закономірності розвитку науки криміналістики, істотні зміни уявлень про предмет її дослідження позначаються на трансформації поглядів науковців щодо її системи, оскільки дослідження нових сторін, властивостей об'єктів, що пізнаються, та їх результати не завжди укладаються в рамки традиційних розділів науки. Прагнення вчених розробити оптимальну, еталонну систему криміналістики зумовили появу в літературі різноманітних поглядів на її архітектуру [2, с. 130–131].

Так, існує декілька підходів до структурування криміналістичної науки. Перший полягає у виокремленні розділів криміналістики в тій послідовності, у якій вони історично виникали. Другий підхід інколи іменують сучасним, він полягає в зображенні розділів криміналістики в логічній послідовності, з урахуванням їхнього взаємозв'язку. Водночас науковці дотримуються різних позицій щодо виокремлення структурних елементів криміналістики, зокрема щодо їх кількості, назв і наповнення. Незважаючи на це, протягом останніх десятиліть «класична» система криміналістики залишається незмінною і представлена такими чотирма розділами, як: загальна теорія криміналістики (загальнотеоретичні положення, методологічні засади криміналістики), криміналістична техніка, криміналістична тактика, методика розслідування окремих видів (груп) кримінальних правопорушень (криміналістична методика) [3, с. 12–13; 4, с. 36–40; 5, с. 108–113].

На нашу думку, на особливу увагу заслуговує питання про сучасний стан і тенденції розвитку такого розділу криміналістики, як криміналістична техніка. Це пояснюється тим, що напрацювання та досягнення вказаного розділу мають велике, особливо практичне, значення водночас як для оперативних працівників, слідчих (детективів), інспекторів-криміналістів, слідчих суддів (суду), захисників, так і для судових експертів. Тобто здобутки вказаного розділу криміналістичної науки активно використовуються як під час здійснення досудового розслідування та судового розгляду (кримінального провадження), так і у процесі реалізації судово-експертної діяльності, зокрема під час проведення судових експертиз [1, с. 48–49].

Як відомо, криміналістика як прикладна наука повинна розвиватися, так би мовити, «на випередження». Це пов'язано з тим, що виникнення криміналістики як системи знань зумовлено соціальними завданнями держави: розробити новітні прийоми, засоби та методи боротьби зі зло-

чинністю. Отже, криміналістика, як слушно зауважує В.Ю. Шепітько, повинна реагувати на зміни злочинів, їхній витончений характер, появу нових видів і способів учинення злочинів. Навіть більше, ефективність розкриття та розслідування злочинів передбачає використання сучасних науково-технічних засобів, технічних і тактичних прийомів, методичних рекомендацій [6, с. 125; 7, с. 86]. Отже, і структурні елементи криміналістичної науки, зокрема криміналістична техніка, також повинні формуватися та розвиватися з дотриманням названого вище принципу. Тобто під час розробки відповідних технічних засобів і прийомів їх застосування повинні використовуватися новітні досягнення інших наук. Тому криміналістична техніка повинна надавати правоохоронним працівникам і судовим експертам технічні засоби та прийоми їх застосування, які відповідають сучасним досягненням науки і техніки. Проте, на превеликий жаль, сучасний стан вітчизняної криміналістичної техніки характеризується незадовільно, оскільки чимало її напрацьованих залишилися на рівні досягнень «радянської науки». Навіть більше, має місце ситуація, коли окремі практичні підрозділи оснащені та використовують у своїй діяльності сучасні технічні засоби, зокрема ті, які були надані в рамках міжнародного співробітництва. А у криміналістичній техніці як розділі криміналістики відсутні будь-які рекомендації щодо способів застосування таких засобів у процесі кримінального провадження та судово-експертної діяльності. Тобто фактичне техніко-криміналістичне забезпечення діяльності правоохоронних органів і судово-експертних установ перебуває на вищому рівні, аніж відповідні наукові розробки вітчизняної криміналістичної науки. Така ситуація є вкрай неправильною та потребує виправлення. Адже, як приклад, під час підготовки фахівців для підрозділів досудового слідства в рамках викладання дисципліни «Криміналістика» майбутніх «професіоналів» навчають використовувати «застарілі» технічні засоби, водночас залишають поза увагою сучасні технічні засоби [1, с. 49].

Зокрема, у всьому світі під час розслідування кримінальних правопорушень активно використовуються досягнення біометрії, оскільки за допомогою біометричних даних можна максимально достовірно встановити особу злочинця та факт її причетності до вчинення розслідуваного протиправного діяння. У вітчизняній криміналістичній техніці, на жаль, сучасні досягнення біометрики не впроваджені у криміналістичні знання. Як результат, у криміналістичній техніці не відображені особливості збирання та дослідження генетичного матеріалу особи (генетичних ознак особи – ДНК-профілів). Хоча в окремих пострадянських державах науковці доповнили криміналістичну техніку поряд із загальноприйнятими підрозділами таким ученням, як «Генетична ідентифікація особи» [4, с. 371–381].

На наш погляд, необхідність активного використання біометричних технологій у криміналістичній техніці є очевидною та безсумнівною. Проте можуть різнитися способи доповнення криміналістичної техніки напрацюваннями біометрії. Причому зумовлюються вони передусім розумінням термінів «біометричні дані» («біометричні параметри», «біометричні характеристики»). Так, В.П. Захаров і В.І. Рудешко наголошують на можливості та необхідності використання досягнень біометрії в діяльності правоохоронних органів і визначають біометричні дані як параметри індивідуума, за допомогою яких встановлюються подібності/відмінності між людьми та виокремлюється одна конкретна фізична особа з безлічі інших людей [8, с. 486]. Таке ж трактування терміна «біометричні характеристики людини» пропонують і В.А. Швець, А.О. Фесенко. На їхню думку, це передусім фізичні характеристики чи персональні поведінкові риси, за допомогою яких здійснюється ідентифікація людини [9, с. 100]. Тобто основний акцент робиться на тому, що біометричні дані є такими характеристиками особи, які, по-перше, характеризують її генетичні, одорологічні ознаки, властивості папілярних узорів, а також ознаки зовнішності, причому як статичні, так і динамічні, та субстанційні властивості, по-друге, дозволяють її ідентифікувати серед інших осіб.

З урахуванням вищенаведеного можна назвати два основні способи розвитку криміналістичної техніки: перший і найпростіший спосіб полягає в доповненні криміналістичної техніки таким ученням, як генотипоскопія (учення про генетичні ознаки людини й ідентифікацію особи за ними); другий – виокремити у структурі криміналістичної техніки такий підрозділ, як біометрія, до складу якого включити такі вчення: дактилоскопію, ДНК-профілювання (генетична ідентифікація особи), габітологію, одорологію тощо.

Поряд із відсутністю у криміналістичній техніці рекомендацій щодо засобів, способів і методів збирання та дослідження генетичних ознак людини під час виявлення, розкриття та розслідування кримінальних правопорушень, стан криміналістичної техніки як розділу криміналістики є незадовільним і через те, що інші її структурні елементи, на жаль, містять рекомендації, які застарілі та не враховують новітніх досягнень науки та техніки. Зокрема, у дактилоскопії не розро-

блений алгоритм безконтактного дактилоскопіювання особи за допомогою сканерів, наприклад портативних; у габітології не виокремлені та не схарактеризовані такі методи дослідження ознак людини, як сканування сітківки ока, райдужної оболонки ока, 3D-моделювання зовнішності особи тощо [1, с. 49]. Тому розвиток криміналістичної техніки полягає не тільки в перегляді її структури, але й в оновленні та вдосконаленні розроблених криміналістичних технічних засобів, методів і алгоритму збирання та дослідження слідів кримінального правопорушення. Водночас обов'язково варто використовувати (запозичувати, пристосовувати) досягнення науки та техніки, а також передовий досвід як вітчизняних, так і закордонних правоохоронних і судово-експертних установ.

Висновки. Отже, система криміналістичної техніки та її наповнення потребують змін з урахуванням реальних потреб правоохоронних органів і судово-експертних досягнень, передового закордонного досвіду техніко-криміналістичного забезпечення кримінального провадження та сучасних досягнень науки і техніки. Тому пропонуємо структуру криміналістичної техніки представити так: загальні положення криміналістичної техніки (техніко-криміналістичні засоби, підстави та способи їх застосування під час розслідування кримінальних правопорушень), судова фотографія, біометрія (дактилоскопія, ДНК-профілювання (генетична ідентифікація особи), габітологія, одорологія тощо), трасологія (сліди транспортних засобів, сліди знарядь злочину й інструментів), техніко-криміналістичне дослідження документів та письма, криміналістичне дослідження зброї, вибухотехніка. Водночас кожен із представлених підрозділів повинен містити рекомендації з використання сучасних методів і засобів збирання та дослідження слідів кримінальних правопорушень. Наприклад, для характеризування засобів фіксації варто запропонувати прийоми фіксації за допомогою квадрокоптерів (дрони) [1, с. 49].

Список використаних джерел:

1. Пчеліна О.В. Сучасний стан і тенденції розвитку криміналістичної техніки як розділу криміналістики. *Сучасний стан та перспективи розвитку економіки, обліку, фінансів та права* : збірник тез доповідей Міжнародної науково-практичної конференції, м. Полтава, 26 березня 2020 р. : у 6-и ч. Полтава : ЦФЕНД, 2020. Ч. 2. С. 48–50.
2. Журавель В.А. Система криміналістики: традиційні підходи та новаторські пропозиції. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2017. № 2 (89). С. 130–144.
3. Криміналістика : підручник : у 2-х т. Т. 1 / за заг. ред. А.Ф. Волобуєва, Р.Л. Степанюка, В.О. Малярової. Харків, 2018. 384 с.
4. Криміналістика : учебник / под ред. Н.П. Яблокова. 4-е изд., перераб. и доп. Москва : Норма ; Инфра-М, 2013. 752 с.
5. Біленчук П.Д., Семаков Г.С. Криміналістика. Кредитно-модульний курс : підручник / за ред. П.Д. Біленчука. 4-те вид., змін., допов. і доопр. Київ : ВД «Дакор», 2014. 520 с.
6. Шепитько В.Ю. Проблемы разработки, внедрения и использования инноваций в следственной деятельности. *Использование современных информационных технологий в правоохранительной деятельности и региональные проблемы информационной безопасности* : сборник материалов Международной научно-практической конференции. Калининград : Калининград. юрид. ин-т МВД России, 2006. Вып. VII. Ч. 1. С. 125–128.
7. Шепитько В.Ю. Проблемы разработки, внедрения и использования инноваций в следственной деятельности. *Вибрані твори* / В.Ю. Шепитько. Харків : Видавнича агенція «Апостіль», 2010. С. 85–89.
8. Захаров В.П., Рудешко В.І. Біометричні технології у XXI столітті та їх використання правоохоронними органами : посібник. 2-ге вид., доп. Львів : ЛьвДУВС, 2015. 492 с.
9. Швець В.А., Фесенко А.О. Основні біометричні характеристики, сучасні системи та технології біометричної аутентифікації. *Ukrainian Scientific Journal of Information Security*. 2013. Т. 19. № 2. С. 99–111.